

NEVELÉS ÉS MÍVELŐDÉS.*

I.

A XIX. században némely tudományok, mint kiváltképen a természettudományok, bámulatos haladást tettek. És mivel a természettudományi ismeretek a mindennapi élettel szoros összefüggésben vannak, azért a nép széles rétegeiben kezdenek terjedni. A neveléstudomány is nagyot haladt a XIX. században, de a nevelésről való újabb felfogás még a műveltebb körökben is lassan terjed. A nevelésről még ma is a legkülönbözőbb, a legellentétebb felfogások uralkodnak. Van, a ki mindent; van, a ki semmit sem vár a neveléstől. Az életben pedig két fő akadálya van a nevelésnek: sokan, a kik értenének is hozzá, nem érnek rá gyermekeik nevelésével foglalkozni; a nagy tömegek pedig nem értenek hozzá, nincs hozzá elég műveltségük.

Azonban akárhol legyen a nevelésről szó, akár a szalonokban, akár egyszerű házakban, ahhoz ugyan mindenki akar érteni. A kinek gyermeke van, az ért a neveléshez, — azt tartják. A kinek pedig nincsen, az még jobban akar hozzá érteni. Megszólják a tanárokat, tanítókat, és egymást is nemkülönben a legélesebben kritizálják, ha a gyermekek neveléséről van szó. Mivel mindenki ért a neveléshez, mivel olyan sok a szakember a nevelés terén, legalább annak tartja magát, azért ez a kérdés a legközönségesebb, a legunalmasabb kérdések egyike, — legalább annak tartatik. Olyan kérdés az, mint az időjárás, ezt is mindenkivel lehet tárgyalni, mindenki ért hozzá, akkor vehetjük elő, mikor más társalgási téma nincsen, mikor — unatkozunk. Sokan még a vele foglalkozókat is unalmas embereknek tartják. De az a különös, hogy

* A temesvári tanári körben tartott felolvasás.

sok tanár, tanító is haszontalannak tartja a pædagiát. Nyilván azok, kik magok is járatlanok a nevelés tudományában, kik a nevelés gyakorlatát csak oly öntudatlanul üzik, mint a szülők legtöbbször. Egy olyan iskolamestertől származik a következő tréfás meghatározás: *A neveléstudomány részint azt tanítja, a mit mindenki tud, részint azt, a mit senki sem tudhat.*

Hogy a nevelésről való újabb felfogás alig terjed, annak természetesen mélyebben fekvő okai is vannak. A francia forradalom és az ennek hatása alatt Európa-szerte kitört forradalmak nagykorúsították a nagy tömegeket. A társadalmi életben, a társadalmi küzdelmekben, melyekben addig csak százvezrek állottak egymással szemben, most milliók és milliók lépnek föl. A létért folyó küzdelem azért óriási arányokat ölt; az ügyefogyott, tapasztalatlan, tudatlan elbukik benne, az ügyes, tapasztalt, tanult mesés sikert arat. Csoda-e, ha abban a néhány évtizedben, mióta a nép föl szabadult, először azon ismereteket, először azon gyakorlatot iparkodik elsajátítani, melyekkel föntartását, megélhetését biztosíthatja? Nemcsak a pædagogia, hanem mindazon tudományok, melyek a mindennapi élettel, melyek kivált a megélhetéssel, a létért való küzdelemmel egyenes összefüggésben nincsenek, vagy csak kevésbé vannak, nehezen és csak lassan hódítanak, lassan mennek át a köztudatba. A középosztálynál is ugyanazon okokból, főleg a physika, technika, ipar, földmívelés és kereskedelem vívmányai iránt van érdeklődés, van érzék. A fölélnékült nemzeti szellem hatása alatt a nemzeti irodalom és művészet is nagyobb méltatásban részesül. De az *erkölcsi irányú társadalmi, történeti tudományok iránt, mint a milyen a pædagogia is*, általában nagyon csekély az érdeklődés még a közép osztálynál is.

II.

Ezeknek okát egyébiránt abban a körülményben is kell keresnünk, hogy a neveléstudomány mint tudomány, bizony fiatal tudomány. A mit pædagogia név alatt a múlt században és jelen századunk elején ismertek és tanítottak, az bizony — nem sok kivétellel — alig áll egyébből, mint nevelési receptekből, a nevelésre vonatkozó prédikációkból. Ezek a receptek és prédikációk bizony hamar veszítették hitelüket. Csak a jobb neveléstani köny-

vek törekedtek arra, hogy a tapasztalatból elvont szabályokat, utasításokat rendszerbe foglalják. És ha egyik-másik tudós író könyvében találunk is tudományosságot, a pædagogiai szabályoknak magasabb eszmékből történő levezetését, ez a tudományosság rendszeren más tudományok köréből, rendszerint az erkölcstanból, lélektanból kölcsönvett tudományosság. Úgy, hogy úgy látszott, a pædagogia nem önálló tudomány, mert ha tudományos akar lenni, más tudományhoz kell fordulnia — kölcsönért. Ez a vélemény egészen az utolsó évtizedekig tartotta magát még a tudományos körök egy részében is. Pedig hát a nevelés elméletének több mint két évezredes multja van. Iródalma óriási. Ezen két évezred óta mindenkor a legfényesebb szellemek tartották a nevelést, méltónak arra, hogy vele foglalkozzanak, hogy róla irjanak, Plátó- és Aristotelestől kezdve a legújabb időig. A múlt század híres írói és bölcselei közül, kik a nevelésről irtak, csak Rousseau és Kant, a jelen századból pedig Herbart, Schleiermacher, Comte, Herbert Spencer és Mill Stuart nevét említem. A német Herbart rendszer, tudományos művet hagyott ránk a nevelésről. És mindannak daczára fönntudta magát tartani az a nézet, hogy a pædagogia nem önálló tudomány, hogy nincs önálló vizsgálódási köre, hogy túlságos mértékben kölcsönre szorúl. Ennek okát a következőben találjuk.

Az elmúlt század, a felvilágosodás százada, az embert csak mint egyént teszi vizsgálata tárgyává. Lélektana az egyén lélektana; erkölcstana az egyén erkölcstana; a társadalmi és történeti tudományok mivelői az egyénnek önállóságáért, jogaiért küzdenek. A neveléstudomány is az emberrel csak mint egyénnel foglalkozik, és az elmélet nyomán a gyakorlat individualisztikus törekszik lenni. De ez az egyénies pædagogia úgy járt, mint az egyén lélektana és erkölcstana. A legnevezetesebb problémákat, melyek a *közszellem* sokféle kérdéseire vonatkoznak, az egyén lélektana egymaga sohasem tudta megoldani, csak a *néplélektan* segítségével. Hasonlóképen van az ethika a *közerkölcsök* sokféle jelenségeivel, melyeket az egyén erkölcstana csak a *sociális erkölcstannal* együttesen tud megfejteni. Jelen századunk közepén, midőn a nagy tömegek jogilag és társadalmilag nagykorúsíttatnak és rettenetes küzdelmet a létért, társadalmi harcokat idéznek elő: *általában a társas élet jelenségei iránt fordul első sorban a tudósok, majd az államférfiak s mások figyelmé.* Egy egészen új tudomány, az ú. n. *sociologia*

ennek köszöni keletkezését. Vizsgálat alá kerülnek a társas élet jelenségei mind : *a közszellem, a mint az a nyelvben, az irodalomban, a művészetben nyilvánul ; a közerkölcsök, a mint azok a társadalmi szokásokban, intézményekben és állami életben kifejezést nyernek, és így keletkezik a néplelektan és a sociális erkölcsstan.* Vizsgálat alá fogják *a kultura keletkezését, és az ember társas életét történeti fejlődésében vizsgálják.* Az egyes ember testét, életét és fejlődését összehasonlítják a sociális szervezettel, a sociális testtel, ennek életével, fejlődésével, miáltal nagyon sok kérdés új megvilágításba kerül, a meglevő tudományok új szempontokkal gazdagodnak, sőt — a mint említettük is — új tudományok keletkeznek.

A társas és történeti szempont, mely a jelen század közepétől uralkodik a társadalmi és történeti tudományokban, nem maradt hatás nélkül a neveléstudományra sem. A neveléstudomány is kénytelen volt a társas, történeti jelenségekre kiterjeszteni figyelmét. Nem az a kérdés most: miképen neveli az egyes nagykorú ember az egyes kiskorú embert? — hanem a kérdés az lett: miképen nevelheti a nagykorú nemzedék a kiskorú nemzedéket? Miképen adja át a mai nemzedék az utána következő nemzedéknek összes értékes javait? Miképen adja át a nagykorú nemzedék tudományát, művészetét, miképen erkölcsseit, szokásait, állami, társadalmi rendjét, közgazdasági intézményeit és más sokféle értékes intézményeit úgy, hogy a következő nemzedék mindazt fenntartani, sőt tovább fejleszteni képes legyen? Ezen társas és történeti vizsgálódások új életet öntöttek a pædagogia tudományába, mely megtalálta a maga külön vizsgálódási körét, önálló tárgyát, feladatait, módszereit, eszközeit, s így most már mindazon kellékekkel bir, melyekkel egy önálló tudománynak birni kell, a nélkül, hogy más tudományhoz mértéken túl kölcsönért kellene mennie. Az egyéni szempontot nem adta fel, csak egyesítette a társas, történeti szemponttal. Ezek a vizsgálódások arra is vezettek, hogy a szorosabb értelemben vett neveléstan mindinkább elkülönül az oktatástantól, úgy, mint két egymásmellé rendelt tudomány, melyek mindketten a művelődést szolgálják; továbbá, hogy mindkettő köre bővült, a mennyiben a neveléstan a nevelésügyről, mint sociális intézményről szóló tannal bővült; az oktatástan pedig az oktatásügyről szóló tannal. Comte, Schleiermacher, Herber Spencer pædagogiai vizsgálódásaiban már a sociális szempont az uralkodó ;

az újabb német pædagogiai írók — mint Willmann — műveiben pedig az egyéni és sociális szempont egyesítve van.*

III.

Azon sociális életjelenségek és intézmények, melyeket a *nevelés- és oktatástan* vizsgálódásai körébe vont, legjobban azon analogia jellemzésével mutathatók be, mely az egyes ember teste és a társas szervezet, a társas test között fennáll. *Ez az analogia* ** az ókor legrégibb idejéből származik, s azóta a legnagyobb elméket foglalkoztatta. Újabb időben azonban az élettan a két test, a két szervezet közti hasonlóságokat szaporította; oly hasonlósági kérdéseket vetett föl, melyekről a régieknek fogalmuk sem volt. Az analogia szerint: Valamint az egyes ember szervezete nem csupán a részeknek egy rendszeréből, hanem több — a csontok, izmok, véredények, idegek — egymáson átszövődő rendszeréből áll; épen úgy az a szervezet is, a mely az embereket, valamely meghatározott helyen és időben közösséggé összeköti, nem egy kötelék, hanem sok kötelék összetett szövédéke, mely a nemzeti köteléket, a politikai közösséget, az osztályok, hivatásfajták összetételét, a vallásos közösséget és a többi számos egyesüléseket, melyek szellemi és más érdekek által, együttélés, érintkezés és szokások által előállanak, magában foglalja.

* Mi magyarokúl ne feledkezzünk meg a mi magyar gondolkodóinkról se, a kik az itt fejtegetett gondolkör felépítésében és általánosításában nevezetes részt vettek; ne feledkezzünk meg a társadalmi philosophusok közt br. Eötvös Józsefről és a pædagógusok közt Kármán Mórról. Az utóbbi egyetemi előadásában, tanárképző-intézeti theoreticumában (v. ö. Kármán: Adalékok), valamint a tanügyi kongresszuson tartott előadásában is (l. a Kongresszusi Napló I. kötet 217—224. l. és a Magyar Pædagogia 1897. évf. 1. l.) stb. az itt érintett szellemenben fogta fel a «pædagogia» és a «művelődés» fogalmát, ő már foglalkozott nálunk a pædagogianak tudományos alakba öntésével, és jobban tekintettel volt hazai viszonyainkra, mint a külföldi gondolkodók. (L. még Waldapfel János tanulmányát a Magyar Pædagogia 1896. évi folyamában és Weszely Ödön cikkét a Kármán-émlékkönyvben.) A sociális álláspont magával hozza azt is, hogy tudomást vegyünk egymás munkájáról. A szerk.

** Lásd *Willmann Ottó*: Didaktik als Bildungslehre nach ihren Beziehungen zur Socialforschung und zur Geschichte der Bildung — czimű művét. (Bevezetés, 1—25. oldal.)

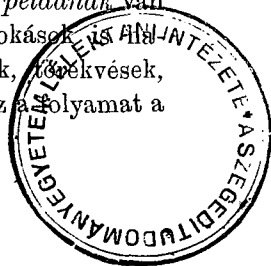
Továbbá az egyes ember testi szervezete és a társas szervezet abban is hasonlít egymáshoz, hogy mindkettőnél az őket alkotó elemeknek szakadatlan jövése-menése fordul elő. A testi szervezet kiválaszt anyagokat, melyeket másokkal pótol, és állandó építés és bontás által folyton újul. A társas szervezetnél a születések és halálozások eszközlik a folytonos újulást; és a mint a testi szervezet az anyagok kicserélése ellenére fennáll és az újonnan keletkező elemeket assimilálja, feldolgozza és a különböző rendszerekbe, melyeket magában foglal, szétosztja: azonképen a társas szervezet is az egyesek jövése-menése mellett is megtartja azonoságát, a mindenkori szaporodást assimilálja, szervezetébe beosztja és ezáltal életműködésének folytonosságát biztosítja. Ezen társas megújulási folyamat nem látszik nekünk egységesnek, mert azon gyakorlati életföladatok következtében, melyeket magában foglal, tulságosan le vagyunk kötve. Az analogia értéke azáltal sem csökken, hogy az összehasonlított jelenségeknél nemcsak hasonlóságokat, hanem tetemes különbségeket is veszünk észre.

a) A társas megújulási folyamat első mozzanata: az *utódok létrehozása*, melyekre az assimiláló behatások történnek. A szaporodási ösztön, az önfentartási ösztön mellett a legerősebb mozgató ereje minden állati életműködésnek. A szaporodással az *átöröklés jár*, miáltal a szülők sajátságait és tehetségeit a gyermekek öröklik, és így az egymásra következő nemzedékek egymáshoz hasonlók lesznek és a típusok ki nem vesznek. A házasság erkölcsi intézménye által a két nem együttélése családi közösséggé, a társas szervezetek alapsejtjévé válik. Így a szaporodás a társas élettel szoros viszonyba kerül. Valamint az állatoknál nemcsak örökölt, hanem szerzett sajátságok is átöröklődnek az utódokra; épen úgy történik, sőt még változatosabb az átöröklés az embernél. Az utódok öröklik a nemzeti jelleget és más jelleget, mely az elődök-nél életmód és szokás folytán kialakult. Azon tény, hogy természeti népeknél a műveltség nem mindjárt hódít, hanem csak akkor, ha már több nemzedék állott hatása alatt, arról tanúskodik, hogy a hatások, melyek az unokákra és elődeikre történtek, egymást erősítve egyesülhetnek az unokákban. A kasztrendszerben élő népeknél tett megfigyelések mutatják, hogy szellemi és technikai tehetségek, ha több nemzedéken át fejlesztetnek, mintegy tökécsítettnek és hogy így a késő nemzedékek az előzők fáradságainak gyümölcsét fokozott tehetségekben élvezik.

b) Mint a fajfentartási ösztön, hasonlóan áll a faj szolgálataiban azon ösztön, melynél fogva a kicsinyeket oltalomban, ápolásban részesítjük, őket táplálékkal ellátjuk, általában mindabban részesítjük, *a mi az élet fõntartására szükséges*. Ezen cselekvéseket közönségesen *fõlnevelésnek* mondjuk. Egyedül ez a fõlnevelés létesít tudatos vonatkozást a szülõk és a gyermekek között. Megvan az állatok között is, de nem tartós. A kis gyermek soká tartó tehetetlensége az emberiség elõnyös tulajdona, a mennyiben a fejlõdésnek lassúsága annak terjedelmet és mélységet ad; a szülõkre pedig, kik a gyenge teremtetést gondozásban részesítik, erkölcsi tekintetben nemesítõleg hat. A mûvelt nemzetek gyermekeinél ez a tehetetlenség hosszabb ideig tart, mint a természeti népeknél, tehát a mûveltség *productuma*. A társas szervezet részérõl a kis gyermek nevelése az árvák és talált gyermekek ápolásában mutatkozik.

c) Az így létesült életközösségben történnek az elsõ *természeti hatások* az utódokra, ott megy végbe az *értelmi és erkölcsi hasonulás is*. Kezdetben szándékosság és céltudatosság nélkül, inkább *lelki folyamat az, mely által a physikai egynemûség értelmi-, erkölcsi egynemûséggé* lesz. Alacsony mûveltségû népeknél is, a hol a szándékos hatások a gyermekekre még nagyon csekélyek, a gyermekek az õregekhez hasonlókká lesznek; gondolkozásuk, kedélyük olyanná lesz; nyelvükbe, szokásaikba, emlékeikbe, érdekeikbe belenõnek, pusztán ezen önkéntelen hasonulás alapján, melyet érintkezés és együttélés eredményez. De elõrehaladottabb mûveltségnél is, a hol a szándékos és tervszerû ráhatások tért nyertek, ez utóbbiakat az önkéntelen hatások elõkészítik, kísérik, persze gyakran keresztezik, akadályozzák; de az, a mi úgyszólván ráragad a gyermekre, a nevelésnek, a tanításnak terjedelmes és nélkülözhetetlen fõltételét teszi.

Ily módon sajátítja el a gyermek *anyanyelvét* az anyával való érintkezésben és az anyanyelvvel az *értelmi hasonulás fontos mozzanata* megy végbe. Mert a beszéd lesz az az eszköz, mely a tapasztalatokat, emlékeket, felfogásokat, becsértéki ítéleteket közvetíti, annál inkább, minél inkább támaszt kap a hallottban és látottban. A cselekvés és alkotás körében a *példának* van a legerõsebb assimiláló ereje; és ügyességek és szokások hasonló módon származnak, és velõk együtt érdekek, cselekvések, hajlamok és mindenféle akarati nyilvánulások. Ez a folyamat a

közműveltség növekedésével szintén növekszik terjedelemben és teljességben.

d) A közműveltség által teremtett vagy alkotott *javak* is *hatásos eszközt* teszik annak, hogy a kicsinyek a nagyokhoz hasonlónak lesznek. A *javak áthagyományozása* újabb kötelék, mely az egyik nemzedéket a másikkal összeköti, mely a társas alkotás folytonosságát föntartja. Az áthagyományozás nemcsak magánosok, hanem a köz, az egész szervezett társaság részéről is történik. Hisz a köz javai, az állam hatalmi eszközei, vallásos, művészi emlékek, gyűjtemények stb.-iek szintén a következő nemzedékekre szállanak át. Az áthagyományozás fontosságát még inkább feltűnteti lélektani oldala, a mennyiben a javakkal együtt eszmék, törekvések szállanak át. Ha ez már a magánvagyonnál történik, melylyel egyuttal a hozzáfűződő emlékek, remények, hagyományok, feladatok, czélok és értékfelfogások átszállanak; mennyivel inkább ez történik a közjavak átszállásával. Nemzeti emlékeket, szobrokat nem mint vagyont, hanem mint szent dolgot, zálogot hagyományoz egyik nemzedék a másikkal.

e) Az *értelmi és erkölcsi javak álszármaztatását*, mi, a mint látható, az anyagiakkal együtt történik, *eszközlük azok a műveletek, azok a cselekvések, intézmények is, melyek a szándékosság, a tervszerűség jellegét viselik magukon.*

Ezen tudatos lelki műveletek elnevezésére nincsen oly összefoglaló szónk, mely valamennyit jelentené. Azonban a nyelvszokás megengedi a *tanítás és fegyelmezés* elnevezéseket, melyekkel egyuttal azon műveletek két főosztályát jelöljük. A *tanítás* által az értelmi tartalmat, ismeretet, tudást, vallást, világnézetet közvetítjük, és az utódok *értelmi hasonulását* czéltudatosná teszszük; a *fegyelmezés* által bevezettetnek az erkölcsi életbe, beállítatnak a társas szervezetbe és érdekkörük a közösség erkölcsi érdeke szerint határozottatik meg. Tanítva és fegyelmezve munkálkodik valamennyi közösség és társadalmi kör, melyeket a társas szervezet magában foglal.

A *társas életújulás lényeges folyamatai, mozzanatai* tehát a szaporodás és átöröklés; az utódok ápolása, fölnevelése; a fiatalok öntudatlan, akaratlan hasonulása; a *javak áthagyományozása*; a *tudatos, többé-kevésbé tervszerű hatások tanítás és fegyelmezés által.* Azonban csak a szaporodás és átöröklés sajátos jegyei a társas életújulásnak, mivel a többiek a társas életben másutt is előfordulnak. Érintkezés és társalgás által ugyanis nem-

csak a gyermekek, hanem a felnőttek is hasonulnak. Fiatalja ép úgy, mint öregje csiszolódik finom társaságban, ellenben nyers, durva társaságban elparasztosodik; a vadak az európaiakkal való érintkezésben művelődnek; ellenben az európaiak tartós közösségben amazokkal elveszithetik műveltségüket; a társadalom egész osztályai assimilálódnak, vagy a szokások kölcsönös kieserélése alapján, vagy a gyengébb sajátságoknak az erősebb által történő elnyomása által; sőt még a nemzeti jelleg is eltűnik így, bár nem kényszerítő körülmények közrehatása nélkül, de gyakran nem szándékos intézkedések által.

Sőt a tanítás és fegyelmezés sem különös jegye a társas élet újulásának. Hisz a misszionáriusok és lelkészek a népet tanítják. A művészek, tudósok köré iskolák képződnek. Az ipar és gépészet haladása tanításon és utánzáson alapszik. És a könyvek, az irodalom a lelki tartalomnak látható, maradandó alakot adnak és nagyobb térbeli és időbeli hatáskörrel bírnak, mint a szóbeli tanítás. *Igy a tanítás is csak különös művelete egy általános szellemi műveletnek. És hasonlóképen vagyunk a fegyelmezéssel is.* Hisz beszélünk papi fegyelemről, katonai fegyelemről, az állam ez irányú intézkedéseiről és mindennemű testületbeli fegyelemről.

Hanem azért a társas szervezet életújlása, *illetőleg a felnőtt nemzedék viszonya a felnövőhöz mégis oly jellemző és oly világosan megjelölt feladatokat foglal magában, hogy annak alapján könnyű oly műveleteket, intézkedéseket és intézményeket körülhatárolni, melyek a nevelés és nevelésügy és az oktatás és oktatásügy vizsgálódási körét, tárgyát képezik.*

Hogy miképen neveli valamely nép a fiatal nemzedéket, ezt a politikai és sociális szervezet, nyilvános és házi erkölcei, istenről való felfogása és világnézete ecsetelésével kapcsolatosan kell kimutatni; ellenben mit tart valamely nép műveltségnek, mely szellemi javak vannak közforgalomban — melyek tanítási anyagül is használtatnak — és mely intézmények szolgálnak az előbb származó szükségleteknek, azt ott kell kimutatni, a hol szellemi érdekeiről, irodalmáról, tudományáról, költészetről, művészetéről van szó. Ez a különbség még inkább kitűnik a két kör történeti tárgyalásánál.

Ezek után csupán két kérdést tűzök még magam elé.

IV.

1. Mily föltételek mellett remélhetik a szülők, hogy nevelési törekvéseiket siker fogja koronázni?

2. És mit várhatnak a szülők, mit várhat a társadalom az iskolától nevelési tekintetben?

Fennebb vázoltam azokat a tényezőket, melyek az önkéntelen, többé-kevésbbé öntudatlan erkölcsi hasonulást eszközlik, melyek támogatása nélkül a tudatos nevelés törekvései nagyon bizonytalan sikerrel kecsegtetnek, a legtöbb esetben eredménytelenek maradnak. Azon tényezők elseje és legfontosabbika a társadalom alapelve, *a család, a szülői ház*. A család, a szülői ház erkölceitől függ leginkább a nevelés sikere. Oly házból, melynek erkölcei tiszták, a legtöbb esetben minden különösebb, tervszerű nevelési törekvés nélkül is jóra való, derék, jó erkölcsű ifjúság kerül ki. A szülők műveltségének tetemes részét is elsajátítják rendszerint a gyermekek a szülői házban, *de még inkább erkölcsüket*. Az öröklött tulajdonságok is nevezetes szerepet játszanak ugyan az erkölcsök kialakulásánál, de minden esetben döntő fontosságuk a szülői háznak, az atya, anya, testvérek, cselédek és mindazoknak erkölcei, kik a házban gyakran megfordulnak. Mivel természet szerint a szülőkhöz kötnek bennünket a legerősebb kötelékek, azért a szülők hatása reánk legerősebb. Ily értelemben mondta Goethe is a nevelésre vonatkozólag: *«Man könnl' erzogene Kinder gebären Wenn die Eltern selber erzogen wären»*. Lényeges tényező az erkölcsi nevelésnél *a társadalom erkölce, a nyilvános erkölcsök*. A gyermek első éveiben ezek természetesen nem oly fontosak, mint a serdültebb gyermekkorban, főleg az ifjúkorban. Minél inkább érintkezik a gyermek más család kisebb-nagyobb gyermekeivel, majd felnőttekkel; minél többet van távol a szülői háztól: annál nagyobb hatással vannak rá a társadalom erkölcei, annál inkább elsajátítja a társadalom erkölceit. Az ifjúkorban már a politika, egyházi szervezet, s a sokféle szociális szervezet általában, erős hatással szokott lenni az ifjúság erkölcsiségére. Oly államban, melyben akár felülről, akár alulról nem tisztelik a törvényt, a vallás szentségét, a fiatal nemzedék sem fogja azt tiszteletben tartani — bármit tanítson is az iskola. A hol a magánérdeket rendszerint fölébe helyezik a közérdeknek; a hol

mindenki bármily áron is, de csupán saját boldogulását keresi: oly társadalomban a fiatalabb nemzedék sem lehet sokkal különb, bármennyi idealismust tömjenek is az iskolában beléje.

Az ifjúság erkölcei mintegy az a tükör, mely a mi erkölceinket, mely a felnőtt nemzedék erkölceit mutatja. Nem az ifjúságban, magunkban kell a hibát keresnünk, ha az ifjúság erkölcei lazák, rosszak.

És ezzel második kérdésemhez érkeztem: *Mit várhatnak a szülők, mit várhat a társadalom nevelési tekintetben az iskolától?* Legalább is nem sokat, mert az iskola első sorban oktatási intézet, szellemi műveltséget nyújtó intézet. Azzal a felfogással, mintha az iskola nevelési tekintetben döntő tényező volna, egyszersmindkorra szakítanunk kell. Korántsem oly fontos tényező, mint a szülői ház, vagy a nyilvános, sociális erkölcsök. Köztudomású, hogy a legmagasabb szellemi műveltség egész szépen párosulhat belső erkölcsi romlottsággal. Nos, az iskolának meg, mivel szellemi műveltséget nyújtó intézet, nincsen sem elég alkalmá, sem módja, hogy az erkölcsökre döntő tényezőként hasson. Szó sincs róla, lényeges tényező nevelési tekintetben is, mert az iskolai rendtartással, az iskolai fegyelem kezelésével, a tanárok erkölcsi példaadásával, az oktatással, foglalkoztatással, és az iskolai élet azon mozzanataival, mikor az iskolai élet a társadalmi élettel érintkezik (p. o. iskolai ünnepek és állami, egyházi, polgári ünnepies alkalmak), mély hatásokat tehet az ifjú nemzedék erkölcsi fejlődésére is; de biztos sikerrel csak azon esetben, ha a szülői ház, ha társadalom, ha az állami és más közösségektől támogattatik. A különböző fokú iskoláktól elvárhatjuk jogosan, hogy megfelelő különböző fokú szellemi műveltséget nyujtsanak; de az ifjúság erkölceinek minőségeért a felelősség csak kisebb mértékben terheli az iskolát. Természetesen, egészen másképen van a dolog, ha az iskola internátussal, nevelőintézettel van egybekapcsolva. Az internatusos iskola magára vállalja *nagy részben* a szülői ház kötelességeit erkölcsi nevelési tekintetben is. Feladata sokkal nagyobb és felelőssége is.

Temesvár.

KRAUSZ SÁNDOR.